

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Олександр Рогач

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА

Підручник

УДК 339.9:334.758(075.8)

P59

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. В. А. Вергун,
д-р екон. наук, проф. А. М. Поручник,
д-р екон. наук, проф. А. С. Філіпенко

*Рекомендовано вченою радою Інституту міжнародних відносин
(протокол №2 від 24 жовтня 2016 року)*

*Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 2-16/17 н. р. від 25 листопада 2016 року)*

Рогач О.

P59 Багатонаціональні підприємства : підручник / О. Рогач. – К. :
ВПЦ "Київський університет", 2019. – 383 с.

ISBN 978-966-439-945-3

Розглянуто сутність і поняття багатонаціональних підприємств, їхні позиції у світовій економіці. Розкрито теорії багатонаціональних фірм, особливості глобальної мережевої організації їхнього бізнесу, стратегії зарубіжної діяльності та фінансової системи. Значну увагу приділено показу впливу багатонаціональних підприємств на економічний розвиток країн, що приймають їхні інвестиції, зокрема на формування експортного та науково-технічного потенціалу, людського капіталу та капіталоутворення.

Для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 339.9:334.758(075.8)

ISBN 978-966-439-945-3

© Рогач О., 2019

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2019

"Чому багатонаціональні фірми володіють унікальними ресурсами та компетенціями на відміну від своїх конкурентів з інших країн?..."

Дж. Даннінг

"Виникнення багатонаціональних підприємств – це відповідь на існування недосконалостей ринку. Інтерналізація є засобом збереження специфічних переваг фірми у світовому масштабі".

А. Ругман

"Треба дати відповідь не тільки на запитання, чому міжнародні фірми йдуть за кордон, але й як вони це роблять..."

Б. Козут

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 9

ЧАСТИНА I

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

РОЗДІЛ 1. Сутність та поняття

багатонаціональних підприємств 13

- 1.1. Історичний шлях розвитку БНП 13
- 1.2. Прямі іноземні інвестиції 15
- 1.3. Критерії визначення та модель БНП 20
- 1.4. Міжнародне виробництво 27

РОЗДІЛ 2. Формування сучасної теорії

багатонаціональних підприємств 32

- 2.1. Головні концептуальні підходи до аналізу БНП 32
- 2.2. Теорія ринкової влади С. Гаймера 34
- 2.3. Теорія життєвого циклу продукту Р. Вернона 39
- 2.4. Макроекономічний аналіз
прямих іноземних інвестицій К. Коджіми 45
- 2.5. Теорія інтерналізації П. Баклі та М. Кесона 52
- 2.6. Теорія транзакційних витрат Р. Кейвза 55
- 2.7. Модель інтернаціоналізації Упсала 60
- 2.8. Еклектична теорія Дж. Даннінга 66

РОЗДІЛ 3. Масштаби діяльності

багатонаціональних підприємств 78

- 3.1. Сучасний етап інтернаціоналізації
світової економіки 78
- 3.2. Динаміка міжнародного виробництва 80
- 3.3. Цикли зростання ПІІ 83
- 3.4. Основні центри експорту й імпорту
прямих інвестицій 87
- 3.5. Індекси припливу ПІІ 94
- 3.6. Стратегічні альянси 98
- 3.7. Фрагментація міжнародного виробництва 101
- 3.8. Нові детермінанти розміщення
міжнародного виробництва 106

РОЗДІЛ 4. Транскордонні злиття та поглинання 111

- 4.1. Визначення транскордонних злиттів і поглинань 111
- 4.2. Класифікація транскордонних ЗІП 113
- 4.3. Світові хвилі злиттів і поглинань 122
- 4.4. Основні рушійні сили здійснення транскордонних ЗІП 129

РОЗДІЛ 5. Стратегія міжнародних операцій фірми 135

- 5.1. Стратегічні мотиви здійснення ПІІ 135
- 5.2. Диференціація стратегій БНП 137
- 5.3. Моделі міжнародної діяльності компанії 140
- 5.4. Зміна стратегій організації міжнародного виробництва 143

РОЗДІЛ 6. Організація бізнесу багатонаціональних підприємств 150

- 6.1. Організаційна структура багатонаціональних фірм 150
- 6.2. Глобальні моделі управління бізнесом 155
- 6.3. Модифікація управлінських систем БНП 163

РОЗДІЛ 7. Форми організації операцій багатонаціональних підприємств 170

- 7.1. Еволюція форм операцій БНП 170
- 7.2. Спільні підприємства 172
- 7.3. Контрактні форми діяльності БНП 177

РОЗДІЛ 8. Фінансова система багатонаціональних підприємств 190

- 8.1. Сутність фінансової системи БНП 190
- 8.2. Механізм трансфертного ціноутворення 195
- 8.3. Прискорення та затримування платежів 201
- 8.4. Трансферти дивідендів і комісійних платежів 203
- 8.5. Внутрікорпоративні кредити 206
- 8.6. Вибір валюти рахунків 211
- 8.7. Центри повторних рахунків 213

ЧАСТИНА II**ВПЛИВ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ
НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ**

РОЗДІЛ 9. Багатонаціональне підприємство як джерело фінансування економічного зростання 221

- 9.1. Економічний розвиток як взаємодія факторів зростання 221
- 9.2. Необхідність використання потенціалу БНП 223
- 9.3. Зростання ролі ПІІ в капіталоутворенні країн 227
- 9.4. Джерела мобілізації фінансових ресурсів БНП 229
- 9.5. Можливі негативні аспекти впливу БНП 233

РОЗДІЛ 10. Багатонаціональні підприємства й експортний потенціал країни 241

- 10.1. Роль багатонаціональних підприємств у світовій торгівлі 241
- 10.2. Торговельна стратегія БНП 242
- 10.3. ПІІ та експортна конкурентноспроможність країни 245
- 10.4. Механізм впливу ПІІ на експорт країни 248
- 10.5. Експортний потенціал неакціонерних форм операцій БНП 252
- 10.6. Вільні економічні зони 255
- 10.7. Механізм непрямого впливу діяльності БНП на експорт 258
- 10.8. Загальний вплив БНП на структуру експорту та торговельний баланс 260

РОЗДІЛ 11. Трансферт технології багатонаціональних підприємств 265

- 11.1. Науково-технічний потенціал БНП 265
- 11.2. Канали трансферту технології 269
- 11.3. Фактори, що впливають на стратегію передачі технології 272
- 11.4. Вплив технологічного трансферту БНП на економічне зростання 274
- 11.5. Моделі інноваційної діяльності БНП 277
- 11.6. Вплив БНП на технологічний потенціал місцевих компаній 280
- 11.7. Вигоди та недоліки отримання технології по каналах БНП 284

РОЗДІЛ 12. Вплив прямих іноземних інвестицій на розвиток людського капіталу 290

- 12.1. Значення людського капіталу в умовах сучасної глобалізації 290
- 12.2. Вплив БНП на зайнятість 292
- 12.3. ПІІ і підготовка кадрів 298
- 12.4. Передача управлінських знань 300
- 12.5. Іноземний капітал і підприємницька культура 302

РОЗДІЛ 13. Еволюція інвестиційних режимів 307

- 13.1. Зміни в інвестиційному кліматі у другій половині ХХ століття 307
- 13.2. Лібералізація інвестиційних режимів на сучасному етапі 312
- 13.3. Міждержавні угоди про захист та заохочення ПІІ 315

РОЗДІЛ 14. Заходи впливу на діяльність багатонаціональних підприємств 323

- 14.1. Торговельні заходи 323
- 14.2. Інвестиційні заходи 326
- 14.3. Оподаткування операцій БНП 330
- 14.4. Офшорні центри БНП 335

РОЗДІЛ 15. Міжнародний механізм регулювання діяльності багатонаціональних підприємств 341

- 15.1. Тенденції формування механізму регулювання 341
- 15.2. Основні міжнародні інституції та діяльність БНП 344

РОЗДІЛ 16. Особливості діяльності багатонаціональних підприємств в Україні 358

- 16.1. Привабливість України для операцій БНП 358
- 16.2. Динаміка та структура припливу іноземних інвестицій 360
- 16.3. Проблеми регулювання ПІІ та поліпшення інвестиційного клімату 363

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 372

ПЕРЕДМОВА

Багатонаціональні підприємства (БНП) в останнє півсторіччя перетворилися на могутніх акторів глобальної економіки. Їх величезний виробничий, науково-технічний і фінансовий потенціал відіграє значну роль у розвитку світового господарства. Інтегровані мережі міжнародного виробництва БНП створюють значну частину світової доданої вартості, вони опосередковують дедалі більший сегмент міжнародної торгівлі, руху капіталу та робочої сили.

У світовій літературі використовують різні назви таких підприємств – транснаціональні корпорації, глобальні корпорації, міжнародні фірми, мультинаціональні компанії. Переважна частина зарубіжної навчальної літератури та дослідницьких публікацій використовує термін багатонаціональні компанії (фірми, корпорації, підприємства). Останнім часом експерти ЮНКТАД також змінили свою термінологію і використовують назву багатонаціональні підприємства (multinational enterprises). З метою уніфікації вітчизняної навчальної літератури із цими загальноприйнятими дефініціями в цьому підручнику як основний, базовий термін використано термін *багатонаціональні підприємства (фірми, корпорації)*. Разом із тим, інколи вжиті й інші тотожні назви таких компаній.

Нині багатонаціональні корпорації – одна з головних рушійних сил інтеграції країн у глобальну економіку. Вони є в деяких випадках могутнім прискорювачем регіональної інтеграції. Глибше залучення країн до світової економіки здійснює, у свою чергу, відчутний динамізуючий вплив на національну економіку, сприяє її більшій ефективності та сприйнятливості глобальних структурних зрушень. Таким чином, БНП сприяють формуванню ринкового середовища, здійсненню структурних зрушень у країні, що приймає, зокрема більшій відповідності структури національної економіки вимогам НТР і модернізують порівняльні переваги країни.

Незважаючи на те, що потенційно БНП можуть здійснювати суттєвий вплив на прискорення зростання, їх реальний внесок до цього процесу залежить від багатьох факторів: від рівня економічного розвитку країни, від можливостей для багатонаціональних фірм організувати високотехнологічні інноваційні виробництва, від здатності країни "залучити" БНП до процесу розвитку й інших факторів.

Внаслідок міжнародного масштабу діяльності багатонаціональні підприємства набагато більш гнучкі ніж національні фірми в розміщенні продуктивних ресурсів і функцій. Вони здатні швидко реагувати на зміни в економічних умовах та політиці країн. БНП вибирають джерела постачання, інформації та персоналу по всьому світу. Вони можуть залучати міжнародні ринкові сили в національну економіку набагато швидше, ніж місцеві фірми.

Однак разом із тим багатонаціональні підприємства дедалі меншою мірою стають об'єктом національної політики окремих країн. Значна частина їх внутрішніх транзакцій випадають з-під національного контролю держав (наприклад, трансфертні ціни на внутрікорпораційний рух товарів).

БНП – найдинамічніший структурний елемент світової економіки. За мобільністю, здатністю до трансформації зв'язків й організаційних структур, швидкістю реакції на імпульси НТР вони набагато перевершують національні або регіональні форми господарських утворень. На відміну від них БНП не прив'язані до тієї чи іншої території, а отже здатні з'єднати фактори виробництва різної державної належності і брати участь в освоєнні ринків у будь-якій частині світу.

Інтернаціоналізація веде до посилення взаємозв'язків усіх складових частин світового господарства, що реалізується у глобалізації економічного розвитку. БНП – основна рушійна сила цього процесу. Уже на початку 90-х рр. ХХ ст. практично не залишилось жодної країни у світі, не охопленої їх виробничо-інвестиційними операціями. Формуючи тісні коопераційні взаємозв'язки між підконтрольними підприємствами на базі одиничного поділу праці, БНП закладають міцний фундамент цілісності та взаємозалежності глобальної економіки.

Мета підручника *Багатонаціональні підприємства* полягає в тому, щоб дати фундаментальні знання сучасних тенденцій розвитку світової економіки, стратегії, організації та механізму функціонування БНП, їх багатогранного впливу на економіку країн-реципієнтів інвестицій, для всіх, хто вивчає цю проблематику або бажає займатися міжнародним бізнесом, працювати в урядових структурах та міжнародних організаціях.

Підручник призначено для університетських курсів і спецкурсів "Багатонаціональні підприємства", "Іноземні інвестиції", "Міжнародний бізнес", що останнім часом стали невід'ємною частиною підготовки фахівців на економічних факультетах та факультетах міжнародних економічних відносин.

Він може використовуватися як на рівні підготовки студентів бакалаврів, так і магістрів, а також при перепідготовці фахівців, що займаються міжнародним бізнесом. Частина розділів підручника охоплює проблематику дисциплін "Міжнародні економічні відносини", "Міжнародні фінанси", "Світова економіка", що робить видання корисним при їх вивченні.